

21. Н. М. О происхождении слова “кацап” // Киевская старина. – К., 1901. – Т. 75.
22. Оглоблин Н. Розыск 1666 г. о злоупотреблениях московских ратных людей в Малороссии // Киевская старина. – К., 1895. – Т. 51.
23. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К., 2001/
24. Пословицы русского народа. Сборник В. Даля. – Москва, 1957.
25. Сілецький Р. Майстер-будівельник у звичаях та повір'ях українців // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2003. – Вип. 38.
26. Стодольський О. Етнографія славянщини. – Львів, 1887.
27. Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. – Харків, 2002.
28. Шимченко О. Українські людські вигадки // Етнографічний збірник. – Львів, 1895. – Т. 1.
29. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – К., 2006.
30. Bystroń J. St. Megalomania narodowa. – Warszawa-Kraków-Lublin-Łódź-Poznań-Wilno-Zakopane, 1924.
31. Giza A. Polaczkowe i moskale. Wzajemny ogląd w krzywym zwiercadle (1800-1917). – Szczecin, 1993.
32. Kubiak K. Wyrózniki obcości w bajce białoruskiej. Cechy boskie i diabelskie “swego” i “obcego” // Etnografia polska. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979. – Т. 23.

А н н о т а ц и я

Рассматриваются этнические стереотипы украинцев относительно россиян, сформированные на основании мифологической группы мировоззрений и бытовых представлений.

Микола Левченко

ЄВРЕЙСЬКА НАЦІОНАЛЬНА СПІЛЬНОТА ХЕРСОНЩИНИ В ХІХ-НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Сьогодні в Україні назріла гостра потреба у накопиченні та осмисленні матеріалу про культурні здобутки регіонів нашої держави, зокрема Півдня України. У нашій статті ми плануємо узагальнити матеріал про культуру єврейської спільноти, яка мешкала на теренах Херсонщини ХІХ – початку ХХ ст. Окремі аспекти проблеми висвітлено у працях Н. Бовсунівської, А. Каустова, О. Наймана, Ю. Опельбаума, О. Степанчикової, Я. Хонігсмана. Важливими для дослідження виявилися роботи М. Гафні та Й. Телушкіна з історії єврейського народу та його традицій.

Євреї почали заселяти Новоросію в кінці ХVІІ ст. на правах іноземних колоністів. У 1762 р. Маніфестом Катерини ІІ від 14 грудня було оголошено Усім іноземцям приходити в Росію і селитися де хто забажає, за виключенням євреїв. Її указом від 16 листопада 1769 р. ця заборона була анульована, отож євреї отримали право поселення у південних районах Малоросії. Ця територія пізніше увійшла до складу Новоросійської, потім (з 1803 р.) Херсонської губернії [8; с. 9].

У Херсоні євреї осідають у 80-х роках ХVІІІ ст., про що свідчать пам'ятники на старому єврейському кладовищі і згадка у промові казенного рабина Пескера 18 червня 1878 р. на суспільних зборах з приводу сторіччя міста. Він наводив дані записів метричних книг рабинату, які свідчать, що перші поселенці – євреї оселилися в Херсоні у перші роки існування міста.

Якщо у 1799 р. в місті було 39 купців та 180-міщан єврейської національності, то у

1803 р. відповідно – 36 і 334 [8; с. 14].

Євреї – перші поселенці Херсону, були вихідцями з Могілевської, Вітебської та Мінської губерній Білорусії, що відійшли до Росії після розподілу Польщі у 1773 р. У Херсоні євреї селилися, переважно в районі Забалки, там розташовувалися ремісничі майстерні, а також поблизу базару на вулиці Форштадській. У центрі міста на вулиці Михайлівській знаходився будинок лісопромисловця Медведєва, на Семінарській – мешкав власник першого лісопильного заводу Рабінович та ін.

Уряд Катерини II дозволяв євреям-переселенцям засновувати на території Херсонської губернії землеробницькі колонії, займатися сільськогосподарським виробництвом. Перші єврейські землеробські колонії з'явилися на Херсонщині у 1807 р. у селах Бобровий Кут, Ізраїлівка, Сейдеменуха і Добре. В них оселилося 294 сім'ї, з них 248 – з допомогою держави, і 46 – за власний кошт [7; с. 41]. Наприкінці XIX ст. число колоній зросло до 26 [10].

У 1808-1809 рр. посилювався натиск на губернську владу з метою збільшення поселенців у південних районах. Проте уряд не надав відповідних коштів для прийому та влаштування євреїв на нових місцях. Євреїв охопила паніка і відчай. Багато з них відправилися на південь самочинно, без паспортів і дозволів, що давало право на допомогу від держави. Дослідники вважають, що загальне число євреїв, що самовільно відправилися у південний район України, складало 10 тис. осіб. У 1809 р. були засновані ще 4 єврейських колонії: Ігулець, Кам'янка, Великий та Малий Нахар-Тов і Яфе-Нахар [7; с. 45].

Друга поселенська хвиля привела на землю Херсона 292 єврейські сім'ї. 62 сім'ї поселенців заснували селище Звивистий, інші приєдналися до створених раніше єврейським колоніям. У 1825 році у місті мешкало 8073 жителі.

Поселенцям дозволялося займатися ремеслами і торгівлею в межах свого села, навіть гнати спирт і робити горілку для власних потреб і на продаж односельцям, якщо в селі було не менше 10 будинків. Тим самим була ліквідована багаторічна монополія поміщиків на виробництво спирту. Дітям поселенців дозволялося вчитися у загальних школах, гімназіях і університетах. У 1836 р. виділили декілька місць для єврейської молоді у державній сільськогосподарській академії, щоб підготувати агрономів для колоній.

Афанасьєв-Чужбинський, російський і український письменник, вчений, етнограф, мандрівник, відзначав, що до 1857 р. в Херсоні навчалися удвічі більше дітей єврейського походження, ніж росіян [1].

Влада заохочувала навіть створення стану єврейських поміщиків. Єврею, який створить велике господарство і забезпечить роботою не менш ніж 50 представників своєї нації, пропонувалося звання "почесного громадянина імперії". А якщо у його маєтку працюватимуть не менш 100 євреїв, то отримує почесний спадковий титул, аналогічний дворянському.

Про стан розвитку єврейської культури і релігії в цих районах говорять наступні дані: у 15 колоніях було створено 19 добротних синагог, в усіх поселеннях діяли приватні початкові школи ("хедери"), де 533 учнів навчали 76 "меламедів". У колонії Нхар-Тов була школа з навчанням російською мовою. Всі євреї вміли читати і писати на їдиш, але тільки 54 людини володіли російською грамотою. Великий вплив на духовне життя євреїв мали 12 рабинів синагог [8; с. 33].

Третя хвиля переселення відбувалась протягом 1839-1841 рр. Будинки для переселенців були побудовані через рік після їх прибуття. За нестачі будівельних матеріалів багато з них мали жалюгідний вигляд [7; с. 56].

У 1847 р. в Херсоні проживали 3832 євреї. Велика община (287 осіб) мешкала у

містечку Берислав Херсонської губернії. У 1853 р. євреї склали 5% всіх жителів губернії. Згідно з переписом, проведеним царськими чиновниками, у 1861 р., в єврейських колоніях Херсонської і Катеринославської губерній проживало 2642 сім'ї [26; с. 60]. На території Херсонського повіту в 50-х роках налічувалися 212034 жителі, зокрема українців – 148326 (69,95%), росіян – 18759 (8,85%), євреїв – 25537 (12,04%), молдаван – 3900 (1,84%), німців – 2004 (0,95 %). У Херсоні мешкало 33813 людей [8; с. 35].

Добробут прийшов у єврейські сім'ї завдяки переділу землі. Влітку 1902 р. кожна з них отримала 25% надбавку до кількості оброблюваної землі. Колоністи Херсонської, Катеринославської та інших губерній могли відтепер вести своє господарство на власний розсуд. Багато євреїв придбали землю в особисте землекористування. З другої половини XIX ст. євреї Херсона активно включилися в економічне життя міста і внесли посильний внесок у його промисловий розвиток.

У 1857 році Новоросійський генерал-губернатор А. Строганов висловив думку з приводу введення сумісних, за участю християн і євреїв, виборів посадовців місцевого управління. Строганов запропонував розширити права євреїв.

У 1862 р., напередодні виборів міського голови в Херсоні, губернатор Клушин П. М. в інформації міністрові внутрішніх справ підкреслював, що поганий стан міського господарства, невеликі міські доходи, плутанина у виконанні рішень центральної влади – все це з вини міських голів, які обиралися з малограмотних купців-християн. Він просив допустити до обрання на цю посаду одного з поважних єврейських купців, які мали значні капітали, необхідну освіту і знання [10].

До початку XX ст., за даними Семенова-Тяньшанського, національний склад Херсонської губернії мав такий вигляд: “Малоруси (українці) – 53,50% всього населення, великороси (росіяни) – 21,1%, білоруси – 0,8%, поляки – 1,1%, болгары – 0,9%, молдавани – 5,4%, греки – 0,3%, вірмени – 0,1%, євреї – 11,8%, караїми – 0,1 %, татари – 0,1%”. Газета “Південь” за 20 вересня 1912 р. повідомляла: “За цілу третину року було укладено шлюбів: православних – 139; римсько-католицьких – 2; іудейських – 64” [8; с. 45].

У середині XIX ст. Херсон став одним з основних центрів Хабаду в південних губерніях Російської імперії, особливо серед євреїв-колоністів; у місті мешкали видатні рабини Шломо-Залман Пінскер та його син Гершон-Бер. З кінця 1850 років у місті жив просвітник Йехуда Бехак, дослідник єврейської граматики та автор коментарів до Біблії. У 1860-80 рр. казенним рабином Херсону був Ф. Блюменфельд. Протягом 1910 – 1923 рр. у місті жив хасидський цадік рабин Яков-Ізраель Рабінович з Ліницької династії.

Суспільне та культурне життя євреїв як міста, так і колоній концентрувалося навколо синагог, шкільних і позашкільних організацій, кредитних товариств, органів самоврядування. Синагоги, або молитовні будинки, були духовною основою єврейських колоній, їх центром. Відповідно, авторитет рабина, навіть в період ревкомів і перших сілрад, був величезним, а його слово – нерідко вирішальним.

Синагоги і рабини мали виняткове значення і в справі освіти: навколо синагог зусиллями і під керівництвом рабинів створювалися хедери (початкові релігійні школи). Центрами правильного навчання, тобто світської освіти, стали в єврейських колоніях суспільні, так звані колоніальні школи. Перша з них була створена ще у 1862 р., а на 1907 р. їх функціонувало вже 16. У школах навчалася близько 2000 дітей. Проблема писемності в колоніях була практично вирішена: з 2050 колоністів грамотними були 1950.

Таким чином, слід відзначити, що населення єврейських колоній переважно було грамотним. Проте відбулося зникнення важливої ланки єврейської освіти – хедерів. Якщо літом 1919 р. вони ще діяли у деяких колоніях, то вже на початку 1920 р., після остаточного

повернення радянської влади, освіта в єврейських колоніях стає виключно світською.

Цікавим є розвиток бібліотечної і театральної справи. У 1900 – 1902 рр. приватні бібліотеки, а також на кошти бібліотечного товариства були відкриті у Великій Сейдеменусі й Великому Нагартаве. Їх фонд налічував понад 4 тис. книг, з яких близько 1 тис. були на їдиші. У Великій і Малій Романівках працювала суспільна російськй-єврейська бібліотека, що була відкрита у 1911 р. та утримувалася на членські внески, приватні пожертвування, а з грудня 1918 р. – на гроші від театральних спектаклів, які влаштовувала місцева інтелігенція. Бібліотекою завідував Лейзе Абрам Бір. З півтори тисячі книг бібліотеки, 283 були єврейською мовою.

Таким чином, можна стверджувати, що в колоніях були добре укомплектовані бібліотеки, на відміну від сусідніх сіл, де бібліотеки, порівняно з єврейськими, поступалися кількістю книг або взагалі відсутні. Проте книги у бібліотеках колоній, переважно, були російською мовою. Більшість установ переживали кризу через відсутність нових надходжень, окрім газет і журналів з Одеси, Миколаєва і Херсона [8; с. 181].

Серед єврейських учбових закладів саме Херсону на початку ХХ ст. слід виділити: Центральну Талмуд-Тору, де навчалось 150 учнів; жіночу єврейську школу, гімназії: Бромберга на 150 учнів, Комана Векслера (350), загальну єврейську гімназію (420), колишню гімназію Когана (150), забалківську Талмуд-Тору (180), дівочу школу (210), початкове єврейське училище і принабережну Талмуд-Тору.

Нова будівля Центральної Талмуд-Тори з ремісничими класами була відкрита 30 вересня 1901 р. Як всі учбові заклади такого плану, вона давала початкову освіту, а також навчала різним ремеслам, переважно слюсарному й столярному. В ній безкоштовно навчалися 162 хлопчики-сироти. Обов'язково викладалися єврейські предмети. Після революції 1917 р. Талмуд-Тора стала звичайним ремісничим училищем, яке готувало слюсарів, токарів й інші робочі спеціальності. Воно займало досить велику площу, де знаходилися учбові корпуси, майстерні та житловий корпус. Окремі будівлі збереглися повністю до теперішнього часу. Професійна освіта була представлена також Херсонською єврейською профшколою механічної спеціальності і швейної промисловості з безкоштовним навчанням, яку відкрили у 1920 р. та єврейським технікумом сільськогосподарської механізації.

У районі Забалки Херсона, де проживало багато бідних ремісників і дрібних торговців у 1904 р. відкрили чоловічу Талмуд-Тору, яка залучила до навчання близько 94 хлопчиків. Заклад успішно проіснував до початку ХХ ст., до встановлення радянської влади. На початку 20-х років училище було закрито, націоналізоване і стало державною власністю [8; с. 197]. У цьому ж районі працювало початкове єврейське училище (Забалківська Талмуд-Тора для дівчат), де вивчали арифметику, російську мову, єврейські предмети, чистописання, а також швейну справу тощо. На початку 20-х років ХХ ст. воно було перетворене у звичайну Трудову школу № 39 для хлопчиків і дівчаток з російською мовою навчання.

За радянської доби життя євреїв наповнюється іншим змістом. Згідно з рішенням президії Херсонського окружного виконкому ради депутатів трудящих від 8 вересня 1926 р., був створений ще один національний район – єврейський, з центром у селі Велика Сейдеменуха (згодом Калининське). До його складу увійшли єврейські селища, хутори і сільради Бериславського і Качкаровського районів. У грудні 1926 р. там проживало 11537 людей, з них євреїв – 9018, або 78%.

Радянська влада намагалась залучити євреїв до колгоспів. В середині 30-х років частка колгоспників серед єврейського населення СРСР досягла 10%, тобто кожен десятий

радянський єврей був колгоспником. Газета "Штерн" писала в серпні 1939 р., що число єврейських колгоспів складає близько 500. Єврейське селянське населення налічувало близько 150 тис. осіб, або 5% від трьохмільйонного радянського єврейства.

У 1939 році в Херсоні налічувалося 16145 євреїв (16,65 % від загального числа населення) [9; с. 280].

До захоплення міста німецькими військами (19 серпня 1941 р.) близько двох третин єврейського населення було евакуйовано. Ті, що залишилися в місті, були зібрані в гетто і розстріляні під Зеленівкою. Євреї з колгоспів Херсонщини були знищені протягом 1942 р. Протягом 1959 – 1970 рр. в Херсоні проживало близько 9700 євреїв (7 % всього населення) [8; с. 52].

З кінця 80-х років йде процес духовного відродження національної меншини – створено Херсонське товариство єврейської культури (1989 р.). Чисельність євреїв зменшилась і становила в Херсонській області на 1989 р. 7370 (0,60 % до загального числа населення). Більшість єврейського населення міста Херсона і області на початку 1990 років переїхали до Ізраїлю, частина – до США і Німеччини. За відомостями Херсонської єврейської общини, на 2004 р. на Херсонщині мешкало близько 12 тис. євреїв, з них у Херсоні – близько 6 тис.

Слід зазначити, що херсонські євреї вели широку просвітницьку роботу серед населення міста, що сприяло підвищенню культурного і загальноосвітнього рівня херсонців.

Оскільки театральні гуртки були навіть в колоніях, природно, що в Херсоні представники єврейства теж прагнули до театральної діяльності. Міський театр Херсона був закладений у 1883 р. Його називали Великим Театром, а з 1925 р. – Театром ім. Луначарського. Чимало євреїв працювали у ньому акторами і технічними працівниками. У квітні 1924 р. театр підпорядкували профспілці працівників мистецтв. Наступного року будівля театру була здана в оренду театральному колективу під керівництвом Тагера. З другої половини 1923 р. в театрі працювала гастрольна єврейська трупа.

З 1926 р. в театрі працювали дві рівноправні трупи – єврейська та українська. Художній театр у Херсоні плідно співпрацював з гастрольними трупами. У листопаді протягом двох тижнів в місті гастроловав скрипаль Д. Ойстрах, а протягом наступних 5 місяців – трудовий колектив єврейської муздрамкомедії під керівництвом А. Гузік. У 1927 р. театр відвідала з гастрольями трупа єврейської драми і комедії під керівництвом Спекторова, яка лише протягом листопада провела 20 спектаклів [8; с. 208].

У 1928 р. окружний репертуарний комітет затвердив репертуар театального колективу єврейської сатири і музкомедії А. Сигала, що гастроловав у Херсонському Малому театрі. Через два роки у Малому театрі відбувся концерт виконавиці єврейських пісень О. Щербакової. З концертною програмою виступав на сцені театру знаменитий єврейський співак Еппельбаум.

У травні 1944 р. в будівлі колишнього Малого театру почала працювати Херсонська обласна філармонія. З середини 90-х років філармонія була передана товариству єврейської культури.

Чимало херсонців представників єврейського народу стали відомими не тільки в своїй країні, а й далеко за її межами. Серед них Моше Шарет – прем'єр-міністр Ізраїлю, який народився у Херсоні в 1894 р. і закінчив Херсонську чоловічу гімназію. Моше Шарет став першим міністром закордонних справ Ізраїлю. У січні 1954 р., коли Давид Бен Гуріон подав у відставку, Моше Шарет став прем'єр-міністром Ізраїлю і керував урядом протягом 1954-1955 рр.

У єврейській землеробській колонії Звивиста Херсонській губернії в 1875 р. народився Мордехай Голінкин – засновник і диригент ізраїльської опери. 28 липня 1923 р. у Тель-Авіві, в кінотеатрі “Еден”, піднялася завіса і оркестр під управлінням Мордехая Голінкіна прелюдією до опери Верді “Травіата” відкрив виставу. Цей день став офіційною датою народження ізраїльської опери.

У 1860 р. в Бериславі народився Хавкин (Маркус-Вульф) Володимир Аронов, закінчив Херсонську гімназію і Новоросійський університет. І. Мечников запросив В. Хавкіна в інститут Пастера, де він працював до 1893 р. У Пастерівському інституті Хавкин створює і випробовує на собі протихолерну вакцину. У 1896 р. він заснував в Індії лабораторію, яка згодом трансформувалася в протичумний інститут, що здобув собі світову славу.

У Херсоні мешкала сім'я видатного історика Тарле Євгенія Вікторовича, який народився 1874 р. у Києві. У 80-х роках сім'я переїхала до Херсону. Євгеній Тарле закінчив першу чоловічу гімназію, вчився в Новоросійському, а потім у Київському університеті. Успішно захистивши дисертацію, Тарле переїздить до Петербургу, де працює викладачем в університеті. Став видатним радянським істориком, академіком АН СРСР (1927 р.); тричі лауреат (1942, 1943, 1946) Державних премій; почесний доктор Паризького, Норвезького, Празького, Алжирського університетів і університету в м. Брно; член Норвезької академії наук.

Відомий скрипаль і диригент Еміль Альбертович Купер народився в 1877 р. у Херсоні. Закінчив Одеське музичне училище і Віденську консерваторію по класу скрипки. Виступав скрипалем-солістом у багатьох містах Європи, був головним диригентом оперних театрів Одеси, Харкова, Великого театру в Москві, театру опери і балету в Петрограді, філармонії Петрограду. Під управлінням Купера відбулася прем'єра опери Н. А. Римського-Корсакова “Золотий півник” і перша в Росії постановка опери Р. Вагнера “Нюрнберзькі мейстерзінгери”, а також антрепризи С. Дягілева “Російські сезони в Парижі і Лондоні”. Професор Московської консерваторії Є. Купер у 1924 р. покинув РСРС. Працював головним диригентом оперного театру Латвії, у театральних колективах: Метрополітен-опера (Нью-Йорк), “Гранд-Опера (Париж), “Ла Скала” (Мілан), а також у Монреалі (Канада), кавалер ордена Почесного Легіону.

Педагог, композитор, піаніст і музичний письменник Майкапар Самуїл Мойсейович народився 1867 р. в Херсоні. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету і консерваторію по класу фортепіано. Вдосконалював майстерність у Відні. Жив і працював в Лейпцигу. Вніс значний внесок у розвиток музики для дітей і юнацтва, ним написано понад 200 п'єс, більшість яких входять до репертуарів учнів-піаністів.

У селі Велика Лепетиха Таврійської губернії у 1888 р. народився Володимир (Шуліма-Вольф) Баранов-Россию – живописець, скульптор, один з основоположників світломузичного кінетизму в мистецтві, винахідник поліхромної палітри, що складалася з послідовно розташованих фарб, фотохронометра, “оптофона” – кольорозвукового піаніно і “хамелеона” для маскуванню військових об'єктів, що отримала згодом назву “камуфляж”, автор картин “Апокаліпсис”, “Материнство” та ін. Загинув у 1944 р. в Освенцимі.

Завідувачем репертуарною частиною і консультантом радянського Всесоюзного радіо працювала Хохловкіна (Золотаревська) Ганна Абрамівна, народилася в Каховці у 1898 р. Її земляк Давид Якович Райзер був міністром будівництва підприємств металургійної і хімічної промисловості СРСР.

Отже, духовне життя єврейської спільноти було досить розвиненим: відкривалися бібліотеки, клуби, гуртки, працювала розгалужена мережа навчальних закладів різного

типу (хедери, єшиви, училища). На сьогодні, ще не вивчена велика кількість питань, пов'язаних з єврейською спільнотою Херсонщини. Ця тема потребує подальшого дослідження.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанасьев-Чужбинский А.С. Поездка в Южную Россию: Ч. 1-2. – СПб., 1861, 1863. – С. 223-450.
2. Гессен Ю. История еврейского народа в России. – Т.1 – М., 1993.
3. Горовский Ф., Хонигсман Я. Евреи Украины: Краткий очерк истории. – Ч. 2 – К., 1995.
4. Казовский Г. Еврейское искусство в России. 1900 – 1948. Этапы истории // Советское искусствознание. – 1991. – Вып. 27. – С. 228-254.
5. Котлер И. Очерки по истории евреев Одессы. – Иерусалим, 1996.
6. Краткая еврейская энциклопедия. – Т. 1 – Иерусалим, 1976.
7. Маккаби-Иорш А. Неугасимая звезда. – М., 1991.
8. Непомнящий Б. Херсон еврейский. Трагедии и судьбы. – Херсон, 2004.
9. Орлова З., Ратнер И. Нации и народности на Херсонщине. – Херсон, 1993.
10. Шушляникова Н. Розповіді з історії Херсонського краю: Монографія. – Херсон, 2003.

А н н о т а ц и я

Исследуется жизнь еврейской общины Херсонщины XIX – начала XX в. Анализируются достижения в развитии традиционной культуры, просвещения, общественной жизни.

Євгеній Оренштейн

КОНФЕСІЙНА СТРУКТУРА НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Німецьке населення півдня України наприкінці ХІХ – початку ХХ століття відіграло значну роль в економічному і культурному розвитку цього регіону і, таким чином, невід'ємно ввійшло в загальноукраїнську історію.

Дослідження німецького населення України, взагалі, потребує комплексного розгляду взаємодії найбільш впливових чинників культурного та економічного розвитку. До факторів, що зумовили достатньо стійку характеристику німецького етносу півдня України можна віднести релігійну належність. А беручи до уваги етнічну неоднорідність німецькомовного населення півдня України наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, конфесійна належність зумовлювала особливості економічної діяльності, впливала на взаємовідносини між німецькими поселенцями, створювала характерні умови існування і розвитку. Розгляд конфесійної структури німецького населення України в вищезначений період потребує також розподілу за місцем проживання (міські, сільські) та хронологічної послідовності, тому що модернізація правого статусу німецьких поселенців призводила до значних соціальних та економічних перетворень.

Питання історії німецького населення півдня України наприкінці ХІХ – початку ХХ століття порушувались у працях таких дослідників, як А. Клаус [1], Я. Штах [2], А. Айсфельд [3], В. Дизендорф [4], Н. Осташева-Венгер [5], Е. Г. Плеська-Зебольд [6], Ю. Лаптев [7], В. Васильчук [8]. Історію окремих конфесій (менонітів та лютеран України) вивчали, О. Курило [9], О. Лиценбергер [10], О. Князева [11]. Історію німецьких поселень